

Dobszay Ágnes

Új lehetőségek, új feladatok a felsőfokú egyházzenei képzésben

Dobszay Ágnes egyházzenetörténész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense.

Felsőfokú egyházzenei képzés a Zeneakadémián egykor és ma

A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen (1988 óta folyó előkészületek után) az 1990/91-es tanévben indult újra az 1948-ban megszüntetett egyházzenei képzés. Az újjáéledő tanszék nemcsak jogutód, hanem szellemi utód is kívánt lenni, de természetesen a közben eltelt 40 év történelmi, zenei, pedagógiai, liturgiai változásait is figyelembe kellett venni. A „régí” (1891-ben csak fakultatív liturgiát és gregoriánt oktató, majd 1926-tól kétéves képzést kínáló) egyházzenei tanszék hallgatói orgonista és egyházkarnagyi állásokat tölthettek be. Az egyházi és állami hatóságok meg egyezése alapján kizárólag ilyen képzettséggel rendelkező pályázók kaphatták meg a templomi állásokat.

1988-ban egészen más történelmi, egyházi, zenei körülmények között, más igényekkel és más feladatokat kitűzve kellett megtervezni a tanszakon folyó oktatást. A liturgikus megújulási áramlatok lassú térnyerésével a templomi zenét egyre kevésbé a liturgia díszének, szép velejárójának, hanem magának az elénekelt liturgiának tartották. Több évszázados mellőzés után ismét első számú zenei stílussá lépett elő a gregorián ének (legalábbis elvben), és lehetővé vált az anyanyelvű éneklés. Másrészt az egyházzenei szembe kellett (kell) néznie a liturgia „popularizálásával”, amely minden zenei és —fogalmazzunk így— dramaturgiai eszközt bevet a hívek megnyerésének érdekében, akár az egyház hivatalos előírásainak ellenében is.

Az újjáalakuló tanszéknek ezekre a kihívásokra is fel kellett/kell készítenie hallgatóit. Ennek megfelelően fogalmazta meg céljait és tárgyait: a képzésnek olyan sokoldalúnak kell lennie, a hallgatóknak olyan széleskörű liturgikai, zenei, repertoár-ismereti, módszertani, pedagógiai tudást kell szerezniük, hogy a jelenlegi nehéz helyzetben is önállóan, jó szakmai lelkiismerettel tudjanak döntéseket hozni, az egyházzene bármely területén is dolgozni. Szükséges tehát a liturgiátörténet ismerete, a liturgiában való biztos tájékozottság (felekezettől függetlenül), a gregorián és a graduálének átfogó ismerete, a népének történeti és gyakorlati, értékalapú ismerete, széleskörű repertoár birtoklása az egyházzene-irodalom és az orgonairodalom minden korszakából, és mindezek alkalmazásának lehetőségei a napi gyakorlatban.

A nemzetközi egyetemeken folyó egyházzenei képzésekhez képest a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyházzenei oktatásának sajátja tehát a tudományos, teológiai/liturgikai és művészi szempontból egyaránt magas szintű

oktatási koncepció lehetséges megvalósítása. A budapesti egyházzene tanszék sajátosságának mondható a több mint ezeréves keresztény liturgiai és egyházzenei örökségre épülő elméleti és gyakorlati oktatás, mely mögött magas szintű, sok évtizedes kutatómunka áll. Emellett ugyancsak kiemelkedő a forráskutatáson alapuló liturgikai (elméleti és gyakorlati) képzés.

Az elmúlt 22 tanév tapasztalatai azt mutatják, hogy az újjáalapítás idején megfogalmazott alapelvek időtállóak, ma is ugyanúgy érvényesek, mint akkor, ezért változatlan formában kívánjuk azokat fenntartani. Ugyanakkor az időközben megváltozott igényeket és lehetőségeket figyelembe véve a képzési területeknek a jelenleginél változatosabb kombinációjával többféle életpályára készíthetnénk fel hallgatóinkat.

Dobszay László írja a *Magyar Egyházzene* folyóirat IX. évfolyamának 1. számában: „Az egyházzene-oktatás milyensége attól függ, hogy kialakítóinak mi volt az elképzelése magáról az egyházzenéről. Az egyházzene biztos, nyugalmi periódusaiban az oktatás hagyományos formáit viszik tovább. Ha az eszmények nagyjából változatlanok, de az életkörülmények módosultak, akkor az oktatást is eszerint módosítják, részleteiben átalakítják.” Ennek szellemében szeretnénk átalakítani —leginkább bővíteni— a képzés egyes részleteit.

Elhelyezkedés — templomok, egyházi iskolák

Az „életkörülmények módosulása” több területet érint. Közöttük a legproblematisabb az egyházzenei végzettséggel való álláskeresés. Csak egyházzenei diplomával önmagában —ha mégoly széleskörű tudást is ad—, ma nagyon nehéz elhelyezkedni. Eszményi esetben egy egyházi iskola teljes állásban tudna alkalmazni főállású egyházzenészt az énekórák ellátására, az osztálymísékre vagy istentiszteletekre való felkészítésre és azok zenei irányítására, valamint az iskolához tartozó templom kántori teendőinek ellátására —különösen, ha az utóbbi esetében a „cantor” eredeti értelmére gondolunk, amikor az nemcsak az istentiszteletek orgonás kísérését, hanem a templom és az iskola egész zene-életének megtervezését, megszervezését jelentette.

Ilyen lehetőség a mai egyházzenészek számára csak a legritkább esetben adódik. A templomok nagy része az orgonás teendők ellátására kántorképzőn szerzett végzettséggel is megelégszik (ha egyáltalán elvár valamilyen végzettséget), igen sok templom pedig nem tud, vagy nem akar áldozni a liturgiához méltó zene megszólaltatására, itt legfeljebb amatőr „orgonisták” kísérik a népénekét.

Kívánatos lenne, hogy az egyházi iskolák felismerjék, milyen fontos a liturgia méltó végzésére nevelni az ott tanuló fiatalokat, és ennek elengedhetetlen része a szent és magas színvonalú zene megszólalása az iskola istentiszteleti alkalmain. Ez lenne az egyházzenészek egyik legfontosabb feladata, hiszen ha iskolás korban elültetjük a gyerekekben az értékes zene iránti igény csíráját, az évek-évtizedek múltán is meghatározó lesz. Ennek ellenére az egyházi iskolák közül ma alig néhányban tanít egyházzene szakon végzett tanár.

Sokat javíthat a helyzeten az ebben a tanévben megindult ún. egyciklusos, osztatlan tanári képzés, mely az egyházzenei végzettséghez énektanári végzettséget is ad, s ennek birtokában az innen kikerülők bármely típusú alsó- és középszintű iskolában taníthatnak egyházzenét és „normál” énekórán egyaránt. A világi és egyházi általános és középiskolák mellett új „terepként” jelentkezhetnek számukra a zeneiskolák és konzervatóriumok, mely intézménytípusokban még sosem volt sajátosan egyházzenei oktatás, tehát annak kereteit, lehetőségeit és módszertanát meg is kell teremteni.

Az utóbbi iskolatípusok újabb lehetőséget vetnek fel: egy zeneiskolában, még inkább a konzervatóriumban szinte kínálkozik az egyházzenei képzés összekapcsolása az orgonatanítással, ez pedig felveti az egyházzene- és orgonatanári képesítés együttes megszerzésének igényét. Erre jelenleg még nincsen mód, a két szakon csak külön szerezhető meg a diploma, az egyikért természetesen fizetni kell. Valamelyes közeledést jelent egyes diákok „áthallgatása” az orgona szakra, de a jelenlegi rendelkezések nem teszik lehetővé a hangszeres és az ún. elméleti szakok (ilyen az egyházzene is) párosítását a tanárképzésben.

Az énekes iskolák szerepe

Ugyancsak a bővülő egyházzenei oktatás teszi szükségessé az Egyházzene Tanszékkel állandóan együttműködő énekes iskolai „hálózat” kialakítását. A tanári képzésben résztvevő hallgatóink jelenleg a Deák Diák Általános Iskolában működő Budapesti Énekes Iskolában (BÉNI), középszinten a gödöllői Premontrei Szent Norbert Egyházzenei Szakközépiskolában teljesítenek gyakorlatot. A BÉNI úttörő jellege és kiválósága mellett a Deák Diák Iskola sajátos nevelési igényű gyerekek befogadói iskolájában működik, melynek társadalmilag igen értékes, de speciális a pedagógiai programja. Hallgatóinknak nagyon hasznos, hogy ennek sajátosságaival megismerkedhetnek. Terveink között szerepel más, már működő énekes iskolákkal való gyakorlóiskolai kapcsolat kiépítése (Szent Angéla, Szent István). Emellett szükség lenne olyan iskolában is énekes iskolai osztályt indítani felmenő rendszerben, ahol a képzésben minden a mi saját tanszéki pedagógiai igényeinknek van alárendelve, és amely ilyen minőségében mintaintézménnyé fejleszthető. Egyik fő célunk ugyanis, hogy minél több végzettünk lásson majd hozzá énekes iskola alapításához, illetve kapjon kedvet abban való munkára, hiszen az egyházzene színvonalának széles körben való emelése (intézményesülés!) ma leginkább ettől a rendszertől várható. Ezen énekes iskola kórusa rendszeresen részt venne a tanszéki liturgiákon, mintegy az angol college-típusú kórusok mintájára, vizsgakoncerteken is közreműködne a diplomázók betanításával, és a BÉNI mellett a gyakorlati tanítás egyik terepe is lenne. Az iskolát ezen igények miatt a közeli jövőben kellene kiválasztani, pl. szóba jött a Teréz-templom plébániája mellett lévő is, mely eddigi információink szerint nem zárkózna el az együttműködéstől. Egy ilyen, egyházzenei színtéren megjelenő, magas szintű műhely a Zeneakadémia tekintélyét e téren is tovább emelné.

Gyakorlólhelyek, továbbképzések

A katolikus gyakorló iskola mellett ugyancsak nagy igény van más felekezetű (evangélikus és református) egyházzenei gyakorlólhelyek kialakítására is, hiszen a tanárképzésben számos protestáns hallgatónk vesz részt. Egyelőre nem találtunk olyan általános iskolát, ahol az oktatásban és az istentiszteleti életben a hallgatók megfelelő pedagógiai mintát láthatnának. Valószínűleg a most végzett, ill. végző hallgatókra vár a feladat, hogy egy ilyen énekes iskolát kialakítsanak, amely később a tanszék gyakorló- vagy partneriskolává fejlődhet. Tervezzük az evangélikus középiskolákkal való szorosabb kapcsolat kialakítását (Deák tér, Fasori Evangélikus Gimnázium).

Az egyházzenei oktatásban igen fontos feladat a néhány éve egyre erőteljesebben jelentkező igény kielégítése az egyházzenei tanár-továbbképzés különféle formái iránt. Nagy tapasztalattal rendelkező énektanárok és néhány éve pályán lévő fiatal kollégák részéről egyaránt kaptunk megkereséseket egyházzenei tanár-továbbképzés elindítására. Különösen jelentős az érdeklődés az egyházi kezelésben lévő iskolák igazgatói, énektanárai részéről, hiszen náluk nemcsak a tananyag egy speciális területének alaposabb megismeréséről van szó, hanem a gyakorlatban való alkalmazásának megtanulásáról is (osztálymisék, ünnepi istentiszteletek ellátása, kórusok, szköllák szervezése stb.), ami munkájukhoz nélkülözhetetlen. Fontos, hogy egy ilyen tanfolyam módot ad arra, hogy a hallgatók az újabb, előrevivő egyházzenei irányok szellemében tájékozódjanak, amivel szakterületük minőségi fejlődését szolgálják. Bár ez nem pótolja a rendszeres, tanintézménybeli képzést, de sokak egyházzenei szakmai bázisát szélesítené.

Számíthatunk arra is, hogy a tavasszal kidolgozott és a választható kerettantervek közé bekerült új énekes iskolás kerettanterv megjelenése után megnő az igény ezen iskolatípus és az ilyen képzettséggel rendelkező pedagógusok iránt. Számos megkeresést kaptunk egyházzenei továbbképző tanfolyam megszervezésére. Az idő rövidege miatt idén össze egy 30 órás továbbképzést indítottunk (14 résztvevő jár), de mindenképpen meg kell szervezni alaposabb, 120 órás (4 féléves) akkreditált tanfolyamokat a már pályán lévő, de egyházzenei ismeretekkel nem rendelkező kollégáknak.

Hosszabb távon célszerűnek látszik egy „Egyházzenei (Felsőoktatási) Pedagógiai Továbbképző Központ” kialakítása, ahol a tanszak, ill. a Zeneakadémia tanárai rendszeresen tartanának tanfolyamokat, továbbképzéseket. Az évközi állandó képzés mellett érdeklődés mutatkozik az időszakos (főként nyári) többhetes tanfolyamok iránt is.

Mivel a felsorolt képzések az emberi (tanári) erőforrásokon kívül sok helyet igényelnek, felvetődött az erre alkalmas épület megkeresése. Számunkra eszményinek látszik a ferences rend váci, jelenleg üresen álló és felújításra váró kolostora. A kolostort néhány éve kapta vissza a rend a városi levéltártól, és oktatási, tudományos, ill. művészi célokra való „hasznosításának” nagyon örülnének. Ha a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (esetleg saját intézeteként

— amitől nem zárkózott el) felvállalná egy létrehozandó Egyházzenei Pedagógiai Továbbképző Központ szakmai felügyeletét, a ferences rend rendelkezésre bocsátaná az épületet, és egy közös megállapodás után EU-keretből pályázni lehetne a műemléki épület felújítására és oktatási célú hasznosítására.

Az egyházzenei oktatás remélt bővülése is indokolja, hogy más egyházzenei tanító intézményekkel is jó kapcsolatot ápoljunk. Az összefogásra nagy szükség van, mert ma az egyházzeneészek csak egységes nézőponttal, értékrenddel és azonos cselekvési módon tudnak érvényt szerezni a liturgia, és az igényes templomi zene ügyének.

Felsőfokú, iskolai rendszerű egyházzenei oktatás az országban

A felvi.hu alapján 2013 őszén, tehát jelenleg a Zeneakadémián kívül a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Karán folyik egyházzeneész képzés a BA-alapszak mellett tanári szakokkal: az egyszakos tanári mesterszak mellett a Zeneakadémiához hasonlóan idén indult először osztatlan ének-zene — egyházzene-tanári képzés 10 féléves (alapképzésben használható) és 12 féléves (középiskolákban is érvényes) formában (előttem ismeretlen számú hallgatóval).

A Pécsi Egyetem Zeneművészeti kara, bár van akkreditált BA-képzése, ez évben (a felvi szerint) ezt nem indította. Két egyetemen lehet egyházzene szakirányon végezni az ének-zene tanári képzést: az egyik az ELTE, ahol jelenleg nincs egyházzene szakirányos hallgató, a másik a Szombathelyi Savaria Egyetem Zenei Intézete (Berzsenyi Dániel Főiskola) ének-zene szaka, melyről nem tudjuk, van-e jelenleg egyházzene szakirányos tanulója.

Az egyházzenei gyakorlati munkába vezetik be hallgatóikat a különféle egyetemek és főiskolák kántorszakjai. Jelenleg négy helyen működik 6 féléves kántor szak: a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolán Nyíregyházán, az Evangélikus Hittudományi Egyetemen, a Baptista Teológiai Akadémián és a Károli Gáspár Református Egyetem Nagykőrösi Tanítóképző Intézetében a tanító-szak mellé felvehető szakpárként. Tudomásunk van arról, hogy más felsőoktatási intézmények is szívesen indítanának 3 éves kántor szakot, melyek működését erősen támogatjuk, hiszen központjai lehetnek egy adott régió egyházzenei életének.

Bővülő kapcsolatok, gyümölcsöző kitekintés

Az egyházzene interdiszciplináris jellege miatt bővíteni szeretnénk kapcsolatainkat olyan szakterületekkel, melyek művelői számára fontosak az egyházzenei ismeretek, ill. ahol az egyházzeneész hallgatók szereshetnek szélesebb körű ismereteket. Ilyenek a Zeneakadémia bizonyos tanszékei, mint a már említett klasszikus orgona, a karvezetés és a régi zene, az elméleti szakok közül a muzikológia. Az ELTE-vel való korábbi kapcsolatunkat is szeretnénk kiszélesíteni, elsősorban a Vallástudományi Központban most létrejött Liturgiátörténeti Kutatócsoporttal, melyhez a tanárok és bizonyos munkatársak révén személyes

szálak is fűznek, és ahol a liturgiátörténeti alapkutatások jelenleg a legmagasabb szinten folynak, különösen a hazai (esztergomi) liturgikus rítus tekintetében.

Szeretnénk intenzívebbé tenni kapcsolatunkat a felsőfokú teológiai tanintézményekkel, melyekkel évek óta van szerződésünk a diákok áthallgatására. E lehetőséggel szerencsére többen is éltek az elmúlt években. Ezek a személyes tanár-diák, ill. diák-diák találkozások mindig gyümölcsözően hatottak mind a vendéghallgatók, mind saját hallgatóink szellemi-lelki fejlődésére, reméljük ez a jövőben szélesebb körre terjedhet ki.

Néhány jó visszhangot kiváltó kezdeményezés után úgy látszik, gyümölcsöző lehet közös programok, koncertek, istentiszteletek, konferenciák szervezése más oktatási intézményekkel. A lassan rendszeressé váló közös őszi mise a gödöllői premontrei egyházzenei kórusával a Teréz-templomban, a Zeneakadémia együtteseivel együtt tartandó hálaadó vesperás és Te Deum holnapután (csütörtökön) ugyanott, melynek próbái során máris szorosabb szakmai és emberi együttműködés alakult ki a tanárkollégák és a különböző szakról érkezett diákok között (és amely —reméljük— egy szép, felemelő lelki és zenei élménnyel ajándékozza meg az abban résztvevőket és a hallgatóságot) azt bizonyítja, hogy érdemes mind a Zeneakadémián belül, mind más iskolákkal szorosabb, bensőségesebb kapcsolatot kialakítani és közös alkalmakat szervezni.

Az Egyházzene Tanszéknek ez már csak azért is fontos lenne, mert így ki-lephetnénk abból az elzárt világból (elefántcsonttoronyból), amelyből az elmúlt évek alatt se nagyon sikerült kitörnünk, az együttműködő partnerek pedig megtapasztalhatnák, hogy az egyházzene az általános zenekultúra része, amely a maga eredeti helyén (elsősorban a liturgiában) kapja meg igazi helyét és értelmét. (Mozart Te Deum-ának próbáin felbuzdulva az abban részvevő tanárkollégák máris kérdezzük, mi lesz a következő közös egyházzenei alkalom, amelyen együtt vehetnénk részt.)

A magyar felsőoktatási intézmények mellett kívánatos lenne bővíteni kapcsolatainkat nemzetközi kutatóintézetekkel és egyetemekkel hallgatók és oktatók cseréjével. A hallgatók mobilitását nagy mértékben segítik a szaporodó ösztöndíj-lehetőségek, melyeket a növendékek hál' Istennek egyre inkább kihasználnak. A tanárok személyes kapcsolatainak köszönhetően több külföldi, ill. külhoni művész és tudós tartott mesterkurzust vagy előadásokat a tanszéken, ezek számát mindenképp növelni szeretnénk (anyagi lehetőségeinktől függően).

Bár nem vállalkozhatunk zenetudományi képzésre, azt kijelenthetjük, hogy az egyházzenei szakoknál nagyobb és szélesebb zenetörténeti tájékozottságra van szüksége. Az egyházzenei szakok magas szintű tudományos és/vagy művészi alkotómunkát kell végeznie. Ezért elengedhetetlen az egyházzenei doktoriskola fejlesztése, az ott folyó munka új alapokra helyezése, a hallgatók felkészítése a kutatómunkára, ami természetesen a kutatóműhelyekkel való szoros együttműködést kívánja.

E műhelyek közül számunkra a legfontosabb az Egyházzene Tanszék saját kutatócsoportja, amely az egyházzene több területén kezdett kutatásokba, de jelenleg (anyagi és személyi feltételek hiányában) nem tudja azt kellő intenzitással folytatni. Szükséges, hogy hallgatóink közül az érdeklődőket és az arra alkalmasakat minél korábban bevonjuk a tudományos munka bűvkörébe, és így megteremtjük az egyházzenevel foglalkozók tudományos utánpótlását.

Szükséges, hogy a Kutatócsoport állandó szakmai kapcsolatban legyen a hasonló vagy társtudományokkal foglalkozó intézetekkel. Ennek egyik állomása a MTA–BTK–ZTI-vel idén tavasszal kötött megállapodás „a régi zenetörténet és egyházzene területén egyes, mindkét intézmény számára fontos feladatok folytatása, megosztása, a két intézmény egymással érintkező, egymást fedő vagy kiegészítő tevékenységeinek hatékonyabbá tétele és összehangolása érdekében.” Azóta a tanszék több hallgatója vesz részt az Intézet bizonyos projekteiben.

A kutatócsoport vezetésével (egész pontosan egyetlen főállású tagjának vezetésével) számos egyházzenei kiadvány és tankönyv jelent meg az elmúlt időben. Bár anyagi lehetőségeink —a pályázati források jelentős szűkülése miatt— erősen megcsappantak, tevékenységünket szeretnénk fenntartani, sőt bővíteni, hiszen óriási szükség van az egyházzene társadalom által könnyen elérhető és a mindennapi gyakorlatban jól használható művek kiadására és az oktatásban nélkülözhetetlen tankönyvek megjelentetésére.

Az egyházzenei felsőoktatásban tehát a tudományos, a művészi és a gyakorlati szempontok egyensúlyára kell törekedni. Ezek megvalósítása kizárólag a tanárok közötti folyamatos és gyümölcsöző konzultációval, a közös hangversenyek, liturgikus alkalmak, projektek, publikációk szervezésével történhet meg. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke emellett tette le voksát, és ezt kívánja folytatni és bővíteni a fentiekben ismertett módon.

Azt reméljük, hogy ebben társakra találunk más egyetemek, iskolák, intézmények, egyházi vezetők körében, s ezzel hozzájárulhatunk az egyházzene állapotának javulásához. Dobszay László írta 1975-ben: „Az egyházzene állapota az Egyház liturgikus állapotának tükrözője, az pedig az Egyház egész lelki állapotát jellemzi.” Kívánjuk, hogy az egyházzene állapotának javulása járuljon hozzá a liturgia és az egész Egyház lelki gyógyulásához.